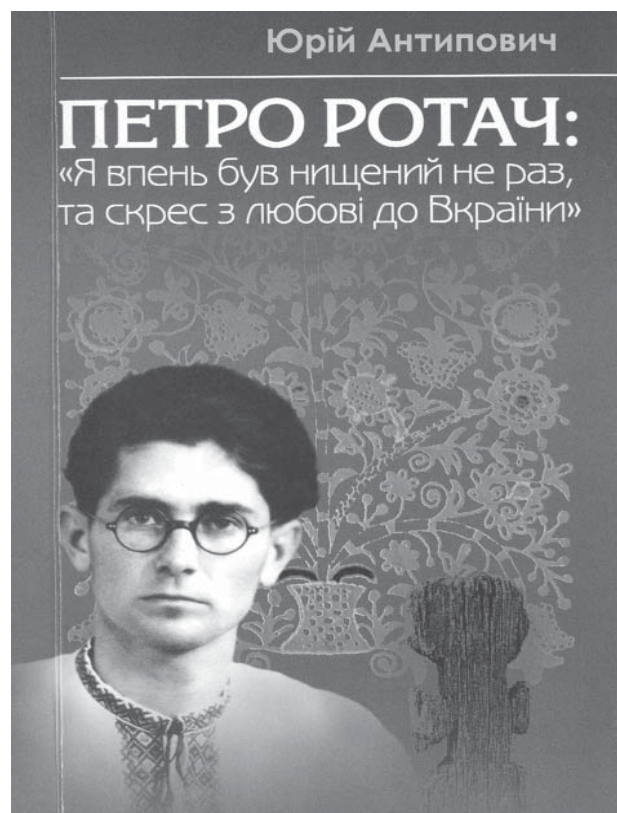

Галина Білик

В ОБ'ЄКТИВІ – ДОЛЯ І ТВОРЧІСТЬ ПЕТРА РОТАЧА

Рецензія на книгу: *Антипович Ю. А.* Петро Ротач: «Я вщент був нищений не раз, та скрес з любові до України» / *Ю. А. Антипович.* – Полтава : ФОРМ Говоров С. В., 2013. – 268 с., з іл.

Така чи подібна книга давно вже повинна була з'явитися в Полтаві, до того ж, мабуть, і не одна. Адже Петро Петрович Ротач, як засвідчує його об'ємна, з надзвичайною ретельністю написана наукова спадщина, широкі дослідницькі інтереси й контакти, самозречена відданість обраній справі, без сумніву, є найвидатнішим літературознавцем-крайником останнього півстоліття, знаним і в Україні, і в зарубіжжі, доля якого протягом усього зрілого життя (майже 60 років!) була невідривно пов'язана з нашим славним містом над Ворсклою. Він народився 24 січня 1925 року на хуторі Калениківщина (Каленівщина) поблизу села Слобідки-Новицької тоді ще Роменської округи Полтавської губернії (сьогодні Талалаївський район на Чернігівщині); дитиною настраждався від більшовицького розкуркулення, голодомору, колгоспного рабства, а в юнацтві зазнав фашистської неволі – 17-річним був вивезений на примусові роботи в Саксонію й не раз побитий за втечу або непослух... Після закінчення Другої світової війни, повернувшись на батьківщину, уперто поривався на Західну Україну і навіть у Казахстан, щоб якимось, «безпаспортному» й «неблагонадійному», але спраглому до знань і творчості, здобути вищу освіту... Однак відтоді й на довгі

десятиліття був узятий під пильний нагляд «відповідних органів», які послідовно спеціалізувалися на тому, як поламати людині долю... Тому не зробив кар'єри в науці, хоч реалізувався в ній якнайкраще; не став педагогом з іменем, маючи до цього безумовний хист; навіть у літературі активно почав працювати вже сивочолим, і через те не на все старчило часу... Проте і за цих умов відбувся як учений, учитель, митець (що ми, нарешті, починаємо сповна усвідомлювати), жодною мірою (надзвичайно важливо!) не зрадивши в тому екзистенціальному двобої з тоталітарною системою для себе найосновнішого – людської гідності, честі...

Полтава для Петра Петровича значила дуже багато: тут навчався в педагогічному інституті, зустрів єдине на все життя кохання, створив родину, виростив сина; разом із дружиною Аллою Олександрівною – багаторічним співробітником музею І. П. Котляревського – настільки глибоко прикипів розумом і душею до постаті творця «Енеїди» – «найкращого із громадян», за М. Зеровим, що вже одна тільки ця сторінка його біографії вартує окремої розповіді; а скільком іменам талановитих полтавців він дав нове життя, відродивши своїми публікаціями їх із варварства ідеологічного забуття, доволі часто по краплині збираючи інформацію, щоб виформувати правдиві образи письменників, культурно-громадських діячів, зокрема періоду «Розстріляного Відродження», й не раз у цих студіях будучи першопрохідцем; щоденним трудом і зрештою апофеозом дослідницької діяльності Петра Ротача стало його духовне горіння над іконічним образом Тараса Шевченка, завдяки якому побачила світ праця, котра нащадками сьогоденних полтавців – дітьми, онуками – ще буде колись належно поцінована та, безумовно, ошатно, великим накладом перевидана... Таким крайнином маємо честь пишатися, бо він із тих «безсеребренників», котрі не тягнулися за вигодою, матеріальним зиском, посадою, славою, найбільше плекаючи те, що завжди з людиною, – золото серця, думки і мови... Чи взялися вже вчені досліджувати цей парадокс, але виявляється, що індивідові легше зберегти незалежною свою «територію душі», аніж спільноті: в умовах зовнішнього тиску вона – до певного часу й міри, хочеться думати, – вмикає такі бруталні виживальницькі механізми, котрі випалюють її зсередини – ментально, і вже тоді геть знелюділа пустеля духа неспинно множить і резонує все те найпримітивніше, що століттями, може, зсідалося на її дно, впокорювалося, втишалось, а тут поперло потоками... Не одного мужнього одинака розчавила сіліа і брутална навала простацької або й чиновної (як ніяк не ув'язується з поняттям «народ», про що писав У. Самчук) войовничої «черні». Тож і Пе-

трові Ротачу – за любов, сердечність, уболівання за Україну, за велику і самозречену культурницьку працю (звісно ж, «нікому не потрібну антирадянщину») – віддячувала як не кнутом, то кулаком... Чи легко було так жити?! А він знаходив сили, можливості, спираючись на розуміння в родині, підтримку тісного кола однодумців, наснагу, яка йшла від інтелектуальних і творчих осяянь... Бо зорів калиновим цвітом, а не «чортополохом», як те комусь хворобливо намарилося 1970-го року...

Що ж сьогодні, на 23-му році української Незалежності, коли вже майже сім літ він починає в Бозі?

Творчий спадок Петра Петровича нібито весь і виданий: «...за офіційними підрахунками, – як зауважує Т. Пустовіт, – кількість публікацій вченого складає понад 2800, він – автор 35 книжок!!! (і це при тому, що його майже два десятиріччя забороняли друкувати)» [3, с. 240]. Але відмітимо, що наклади тих книжкових видань – від 7 до 5000 примірників, а здебільшого – 100, 150, 300, у кількох випадках – 1000 [1, с. 249–252]. Тому чи зможуть вони задовольнити читацький попит, який обов'язково зростатиме? Адже про літературознавця не забувають колеги-дослідники, освітяни: його ім'я доволі часто згадують на регіональних, всеукраїнських, міжнародних конференціях, праці активно цитують, бо й досі він (навіть за потужного припливу в науку молодих сил), – якщо не єдине джерело інформації з того чи того питання, то, безумовно, джерело авторитетне... З'явилася й чимала кількість статей (більше сотні), присвячених самому П. Ротачу, і, що цікаво, коли на межі ХХ–ХХІ ст. це були в основному діалоги, нариси (Ф. Гаріна, В. Мирного, Т. Дениско, М. Степаненка, М. Костенка та ін.), то в останнє десятиліття – ще й літературознавчі, мовознавчі, краєзнавчі тощо дослідження його художньої та наукової спадщини (М. Жулинського, В. Сакун, В. Сарапін, Л. Українець, В. Калашника, М. Степаненка, Т. Пустовіта, Г. Радько та ін.). 14 жовтня 2009 року на будинку, де мешкав письменник, було встановлено меморіальну дошку. У філологічних колах заговорили про плани на дисертаційне вивчення його творчого набутку, зокрема в аспекті історії літературознавства... Хотілося б у майбутньому мати в місті чи області і премію імені П. Ротача, якою підтримували б, наприклад, молоде науково-творче пагіння словесників. Але передусім ми мусимо, з одного боку, популяризувати нашого крайнина (у жодному разі не створюючи кумира, а віддаючи данину історичній справедливості), доносячи інформацію про нього до якомога ширших кіл громадськості; а з другого боку, доконтинуально вводити цю постать ґрунтовними фаховими напрацюваннями в міцний підмурівок циві-

лізаційного овиду Полтавщини й усієї України, фактологічно окреслити місце, роль і значення П. Ротача в науці й культурі.

І ось тут ми знову говоримо про *книги* – ті неопалімі купини, якими людство споконвіків прямує до свого вимріяного, але й морально та ціннісно вивіреного (не примарного) майбутнього. Про книги, які стають початком вагомих змін, подеколи – заповітом, знаком, моделлю суспільного буття й цілої історії. Про книги як акції, процеси, меморіали й формули зрушень. Саме з них, зрештою, починається щире – не ситуативне, формальне, «до дати» – визнання творчої людини; ними зафіксується момент і весь процес «перетікання» її духа, душі в тіло народу, коли робиться вона тим незамінним сегментом нашого інтелектуального повсякдення, по якому вчимося думати, звіряємо цілі, наміри, дії, що насправді є вічною свічею пам'яті... Виписана в книзі людина вкорінюється в націо-нально-культурне середовище своєю «історією»; вона стає легендою, міфом, коли раптом уміщується в нас на долоні «вся» – від приходу і до «пришестя», у великому і малому, в усій правді свого земного буття і чину, який, проте, є вже неосудним – лише повчальним, спрямовуючим, окрилюючим... Але разом із тим книга збудує несподіване проявлення й інших – авторських та реципієнтських – сутностей: тьмаво там? гаряче? а може, як писав Н. Гончар, «пробайдуж»?.. Тому, вітаючи появу першої книги про визначного полтавця П. П. Ротача, ми радіємо передусім повноцінному входженню нашого крайнина до культурного пантеону національних діячів, а крім того, ознайомившись із текстом цього видання, втішно пересвідчуємося, що його автора й потенційних читачів об'єднає глибокий, чесний, подеколи гіркий, але сповнений мужності та оптимізму діалог про долю обдарованої людини в контексті трагічної долі народу на тлі широкого і правдивого образу доби та перехрещення минулого, майбутнього й сьогодення України.

Цікаво, що книга належить перу журналіста й письменника. Через те в ній немає (sic!) журналістської фактографії й письменницького фантазування – в їх стилістичній «чистоті», натомість виформування доволі активна нарративна позиція й оригінальний жанрово-архітектонічний лад. Ю. Антиповичу не йдеться про створення художньої біографії, хоч її оповідно-есеїстичні форми як елементи цілого в тексті добре помітні; також автор не прагне замкнутись у площині мемуаристики, водночас переймаючи таку її репрезентаційну лінію, як нарисовість. Його твір про П. Ротача – це актуальний сьгодні жанровий мікс, у якому переплелися публіцистичний, документальний і літературний компоненти, а більш конкретно

це проявляється через поєднання *виразної позиції оповідача*, котрий є свідком, учасником, коментатором, інтерпретатором, добровільно причетним, заангажованим тощо стосовно зображеного, із хронологічно окресленою, конкретизованою календарними й топографічними локусами, історичними реаліями, життєвими і творчими фактами, текстовими врізками й переліками різнопланово й динамічно вибудованою *постаттю головного об'єкта оповіді* – разом вони гармонійно укладаються у *вільне словесне мереживо*, майстерно організоване через поетику фрагмента за принципом колажного монтажу в нелінійному часі з установкою на повістувальні «піки», що вносять у змістову площину художницький елемент інтриги, тримають читача в інтелектуальній та емоційній напрузі, а разом із тим деконструюють формат цілого, розсіюючи його на «множину важливого» й акцентуючи «солідарні голоси», які употужнюють зображально-оцінний фон.

Через сторінки тексту чітко проступають його джерела. Передусім це аксіосфера автора, у якій є свої пріоритети, духовні потяги, ті чи ті виразно сформовані позиції, переконання, і П. Ротач, думаємо, був у ній тривалий час активно присутній – як постать духовно діяльного крайнина в полі зору журналіста, із яким молодший прагнув інтелектуально солідаризуватися; як «одіозна», «опальна» фігура «бандерівця-націоналіста», про яку хотілося довідатися більше; як величина, в котрій, перебуваючи навіть на віддалі, чималому можна було повчитися. Другим джерелом стали твори П. Ротача, які в книзі активно репрезентовані епіграфами, цитаціями, парафразами, подеколи інтерпретовані як переломні факти біографії письменника, зокрема, це стосується його ранніх закордонних публікацій, котрі послуговували згодом підставою для низки звинувачень в «антирадянщині» тощо. Не можна не помітити, як чутливо колега по перу Ю. Антипович реагує на факти цензурного й соціального приниження П. Ротача: чи не тому і визріла в нього ця думка – хай там що, а написати чесну книгу про скромний життєвий подвиг Петра Самотнього, увести його нарешті в широке реципієнтське коло, оточити шанобливою увагою однодумців, продовжувачів української справи. Іншими джерелами твору бачимо суто журналістські канали збирання інформації – друковані в періодиці та збірниках статті про П. Ротача; живі комунікатори, діалоги, а може, й суперечки з якими увиразнювали авторське бачення проблеми. А в результаті ми маємо книгу, яка несе пізнавальну й мислительну насолоду, спонукає до роздумувань і переоцінок.

Композиційно видання вміщує переднє слово Ганни Дениско – «Благословляю я ті дні, коли

до правди прихилився», структурований у вісім розділів основний текст – «„Відлізи” – стоп!», «У буреломах і смерчах доби червоно-коричневого диявола», «І будемо вірити у красу світання!», «Лише їй одній, землі коханій, з вдячністю й любов'ю поклонюсь», «То дивляться з неба на нас...», «І мати Україна пригортає дітей, розвіяних по чужині», «З Шевченком йшли ми крізь облуди і кожний рабський дух долав», «Спогади, відгуки, рецензії», завершальне слово Тараса Пустовіта – «Упродовж життя він постійно зазнавав принижень і утисків, але сповна виконав свою шляхетну місію науковця і патріота», авторську інтродукцію «Замість епілогу» та список літератури, який хронологічно репрезентує бібліографію основних праць і видань П. П. Ротача 1967–2009 рр. і кілька присвячених йому публікацій, зокрема передмов.

Уже в талановитому введєнні до книги запропоновано ключ до її сприйняття: вмїло скеровано читача прокласти місточок між топосом міста і фрескою людини в його перспективі – пов'язати П. Ротача й «підсовецьку», а потїв уже й «вільну» Полтаву – і на цїй узаємодїї прочитати не тїльки його долю, але й важливу духовнотворчу місію. «Життя письменника, літературознавця і краєзнавця Петра Петровича Ротача, – пише Г. Дениско, – було типовим життям полтавського українського інтелїгента: не завдяки, а всупереч, не в шанї, а під постійною загрозою втрати роботи, волї, а то й життя; не в дружньому колї веселих, розкутих, богемних парнасців, а вїчним Петром Самотнім, який, проте, уперто запалює свою свїчку на вїкні...» [2, с. 4]. Однак завдяки йому була «несамотньою» вся полтавська громада: її «єднав і спонукав до дїї своїм прикладом цей скромний чоловік з негучним голосом, худенькими плечима книжника, колосальною працездатністю орача літературних перелогів і незламною волею борця за Українську Україну» [2, с. 4], який володїв дивовижною здатністю перетворювати «поле письмового столу на велике поле неполтавської (патріотичної, переможної – Г. Білик) битви» і «з-під намулу заборон, брехні підїмати пласт за пластом цїлі материки затонулих культурних атлантид» [2, с. 5]. У своєму виболеному словї Г. Дениско справедливо порушує і таке тривожне, як на наші сьгоднішні державні обставини й ефемерні політиканські наступи на «фашизм», питання про маркування ставлення полтавської влади до митця: чи ж перестане П. Ротач, зрештою, бути тим лакмусовим папірцем, що безпомилково визначає неперехїдну «совковїсть», невитравні кадебїстсько-комунїстичні стигми на її нїбито оновленому обличчї?... Осмисленню цих проблем нашої суспїльної і державницької незрілостї, а вїдак загроженостї приурочено чимало сторїнок книги...

Виписуючи життєві терени свого героя-письменника, Ю. Антипович, на наш погляд, дуже вдало обрамлює корпус основного тексту кількома програмними віршами П. Ротача, котрі можна квалїфікувати як *слово початкове, підсумкове й заповітне* і вирїзнити з них ту глибоку патріотичну ідею, втіленням якої є вся книга:

* * *

*Народ, що мови предків зрікся
І не збагнув цїї страми –
Хто він? Пильніше придивїться.
Пїзнали? Так, це справдї ми.*

*Народ покїрний, нищий духом
Чужинцї гонять до тюрми
Терпїти глум і лайку слухать...
Про кого це? Хїба ж не ми?*

*Я, трїсочка цього народу,
Без нарікання і ниття
Молю у Бога: дай нам згоду
І українства відчуття.*

* * *

*Батьки. Край рїдний. Книги. Журавлі...
Велике щастя бути на землї:
Жить для Вітчизни, залишити рїд
І відлетїть за журавлями вслїд.*

*Снїги. Цвіт груші. Жито. Кавуни.
Прощання з лїтом, щоб чекать весни.
Любима праця... Люди добрі й злі...
О дивне щастя – бути на землї!*

*Прощається із гїлкою листок.
Хлоп'я мале свїй перший робить крок.
По комусь дзвїн вимучує жалї...
Я щастя знав – я жив на цїй землї.*

* * *

*Не прощаюсь з тобою, моя Україно,
У непам'ятї не йду, буду тут повсякчас:
В твоїм Словї, і в білому цвїті калини,
І у вірі твоїй, що залишив Тарас.*

*Буду шумом колосся на нивї дїдизни,
Буду хмаркою, дощиком, вїтром в полях.
Буду духом твоїм, моя люба Вітчизно,
Буду з тими завжди, хто торує твій шлях!*

На цих поетично-філософських розмислах проникаємо в глибини душі П. Ротача, крізь їхню призму сприймаємо його життєву платформу. А висвітлює її нам автор книги Ю. Антипович поступово, через окремі завершенї текстовї блоки-статті, у які структуровано розділи видання. Ми зумисне не будемо перепо-

відати їхній зміст, – хай це відкриття залишить-ся вдумливого читачеві, однак наголосимо: хто чекає від книги чіткого хронопису долі П. Ротача, – не знайде його; хто розраховує на літературний портрет або літературознавчий аналіз текстів письменника, – нема його тут... Натомість є стражденна людина (навіть кілька людей – герой, автор, співавтор...), яка пробивається крізь нетрі антижиття до творчого світла. І своїм розумом і талантом вона настільки відкрита Всесвіту, що той розпрозорюється назустріч і являє дар глибинобачення... Пам'ятаючи про це вміння обдарованого митця прозирати майбутнє, відмітимо, що у своїх публіцистичних нотатках ця літературна новинка, на жаль, вельми актуальна й неспокійна...

Насамкінець додамо, що редактор книги – Ганна Дениско, художнє оформлення належить Олегові Перепелиці, разом із автором вони добре попрацювали на злагоджене взаємовиповнення її змісту і форми, зокрема, як уже відмічалось, глибоко продумали композицію, надали їй сучасного й оригінального творчого масштабу, а також наситили видання фотоматеріалом, зробили яскраву обкладинку. Усе це привабить читача, навіть якщо на-клад книги – «традиційні» 100 примірників.

Фінансовою підтримкою долучилися до її появи добре відомі в Полтаві люди – Юрій Бублик, Микола Кульчинський, Володимир Головка, за що їм щиро завдячуємо...

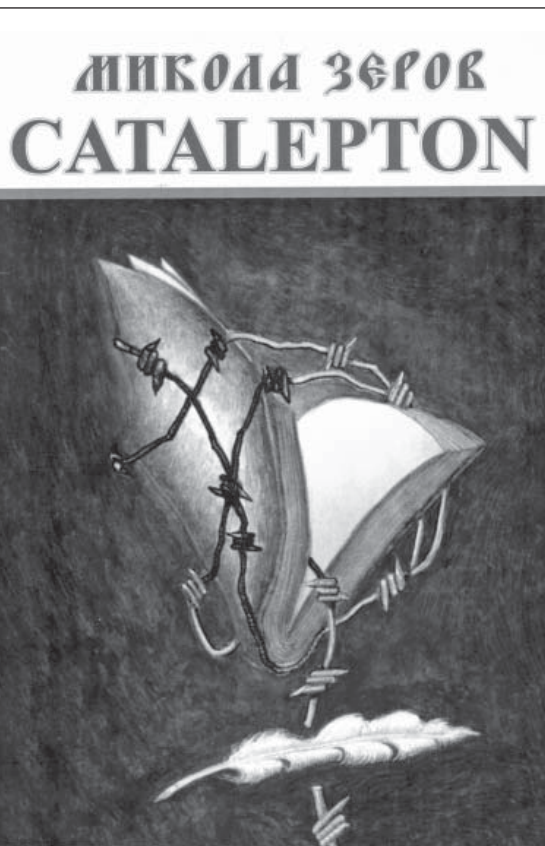
Отже, книга видана, починає жити своїм життям. Нехай воно буде довгим і щедрим, оточеним увагою; нехай знаходить відгук у суспільстві, будить думку, наснажує енергією, спонукає до творчого горіння багатьох наших сучасників, формує з них мислителів, вільних і толерантних людей, українців-європейців.

Література

1. Антипович Ю. А. Петро Ротач: «Я вщент був нищений не раз, та скрес з любові до України» / Ю. А. Антипович. – Полтава : ФОП Говоров С. В., 2013. – 256 с.

2. Дениско Г. «Благословляю я ті дні, коли до правди прихилився» / Г. Дениско // Антипович Ю. А. Петро Ротач: «Я вщент був нищений не раз, та скрес з любові до України» / Ю. А. Антипович. – Полтава : ФОП Говоров С. В., 2013. – С. 3–7.

3. Пустовіт Т. Упродовж життя він постійно зазнавав принижень і утисків, але сповна виконав свою шляхетну місію науковця і патріота / Т. Пустовіт // Антипович Ю. А. Петро Ротач: «Я вщент був нищений не раз, та скрес з любові до України» / Ю. А. Антипович. – Полтава : ФОП Говоров С. В., 2013. – С. 235–247.

ПРЕЗЕНТУЄМО НОВЕ ВИДАННЯ

Зеров Микола. Catalepton / Микола Зеров ; укладач В. М. Кошова ; автор передм. до укр. перевид. І. Ф. Драч ; післям. Л. І. Шаповал ; худ. В. І. Дерябін. – Полтава : Видавництво «Сімон», 2013. – 100 с.

Збірка включає всі оригінальні вірші, написані Миколою Зеровим поза сонетом, – олександрини, елегійні дистихи, сонетоїди, варіації, пародії, епіграми, жарти. Перше її видання за впорядкування Михайла Ореста (Зерова) вийшло у Філадельфії (США, 1952). Правопис оригіналу збережено.

Українське перевидання книги підготувало Полтавське обласне відділення Товариства зв'язків з українцями за межами України відповідно до Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року й видало за кошти обласного бюджету згідно з Планом випуску соціально значущих видань.

Для широкого кола читачів.